

CRITICONUL

Cel mai important eseist și prozator baroc al secolului XVII spaniol, Baltasar Gracián (1601–1658) își publică cele două capodopere, *Oracolul manual* și *Criticonul*, în condiții de cvasiclandestinitate față de regulile ordinului iezuit, al cărui membru a fost. A semnat cu pseudonime, și viața și-a încheiat-o în condiții de izolare penitențială. A intenționat să realizeze portretul omului desăvârșit în condițiile complexe ale societății mundane a vremii sale. Omul superior, la Gracián, nu este, ci *se face*, personalitatea, în viață și în postumitate deopotrivă, este o totalitate integrativă și dinamică, urmând un traseu „epic” prin excelență. E vorba, așadar, nu de un concept abstract al individului, ci de un ideal care îmbrățișează deopotrivă abstracțiile și omul viu, ideal ce personifică lumea înconjurătoare și pe el însuși. O demonstrație romanescă a acestor premise teoretice era deci încununarea firească a operei lui Gracián, care ajunge astfel să elaboreze *Criticonul* în virtutea unui veritabil destin creativ. Schopenhauer îi intuiase clar valoarea: „Cunosc trei opere alegorice de largă respirație: prima, în care aluzia e limpede și mărturisită, este incomparabilul *Criticón* al lui Baltasar Gracián, bogată țesătură de alegorii ingenioase, înlănțuite între ele; sub o formă plăcută, ele împărtășesc înalte adevăruri morale, cărora le conferă și evidență de ordin intuitiv, autorul uimindu-ne și prin bogăția inventivității sale. Celelalte două opere, în care alegoria este mascată, sunt *Don Quijote* și *Gulliver în Lilliput*.”

Sorin Mărculescu (n. 19 noiembrie 1936, la București) este poet, traducător și eseist, membru al Uniunii Scriitorilor din România. A tradus din câteva limbi în formele originale peste 60 de lucrări (beletristică, filozofie, religie), culminând cu opera narativă integrală a lui Miguel de Cervantes și operele complete ale lui Baltasar Gracián. În septembrie 2018 a fost invitat de Fundația Duques de Soria în cadrul unui omagiu adus hispaniștilor internaționali.

BALTASAR
GRACIÁN
CRITICONUL

TRADUCERE, PREFAȚĂ,
CRONOLOGIE ȘI NOTE
DE SORIN MĂRCULESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Traducerea de față oferă versiunea românească integrală, complet revăzută, îndreptată și adăugită a *Criticonului*. Am dorit să oferim o imagine cât mai apropiată de edițiile spaniole cu caracter filologic, drept care am tradus și întregul aparat însoțitor al edițiilor originale (aprobări de cenzură, licențe etc.). Față de edițiile noastre din 1975 (BPT), 1987 (Baltasar Gracián, *Oracolul manual. Criticonul*, Univers), cenzurate din varii perspective, actuala versiune reprezintă, sperăm, un progres din toate punctele de vedere, atât ca integralitate și acuratețe a transpunerii, cât și ca adnotare textuală, istorică și filologică, cu atât mai mult cu cât e vorba de o capodoperă literară ce interesează îndeaproape și literatura română. Nu am cruțat nici un efort în revizuirea traducerii și în elaborarea notelor însoțitoare. Ne-a ajutat o mai mare experiență câștigată în domeniul literaturii Secolului de Aur spaniol și sporirea unei documentări bazate pe ediții și studii recente. În anii 1994 și 1998 am publicat la Editura Humanitas și traduceri ale celorlalte opere ale lui Baltasar Gracián, răspunzând interesului tot mai viu stârnit în întreaga Europă de acest geniu încă prea puțin cunoscut: traduceri foarte serioase din scrierile sale cele mai dificile și mai reputat intraductibile au apărut în ultimii ani în diverse țări europene.

Un câștig al ediției românești de față este introducerea titlurilor sau epigrafelor marginale la primele două părți ale romanului. Cea de-a treia parte e lipsită de aceste epigrafe, deoarece autorul însuși a renunțat la ele după propria-i declarație consemnată în prefața celei de-a 3-a părți (*În iarna bătrâneții*): „Multe pete vei găsi dacă vei ține să dai de ele:

fă din toate una. Pentru îndreptarea ei, *îți las marginile libere* [s.n.], eu unul obișnuind a spune că menirea lor este ca învățatul cititor să le umple cu ceea ce a uitat sau n-a știut autorul, îndreptând el ceea ce a greșit acesta.“

Am folosit următoarele ediții:

1. Pentru realizarea ediției de față am avut șansa să pot utiliza cea mai nouă și mai bogată ediție critică apărută până în prezent (probabil, pentru multă vreme, un *nec plus ultra* al ecdoticii gracianesti): Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición crítica de Luis Sánchez Laílla y José Enrique Laplana, anotación de María Pilar Cuartero y Luis Sánchez Laílla, Institución Fernando el Católico, Deputación Provincial de Zaragoza, MMXVI. 2 tomos, 968 pp. și 1013 pp. Este singura ediție care colaționează *toate* edițiile apărute ale Criticonului, inclusiv pe cele din secolul al XVIII-lea. Îi mulțumesc profesoarei Aurora Egido pentru semnalarea acestei prețioase ediții.

2. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición crítica y comentada por Miguel Romera-Navarro, catedrático de la Universidad de Pensilvania, 3 vol., Philadelphia, University of Pennsylvania Press, published in Cooperation with the Modern Language Association of America; London, Humphrey Milford; Oxford University Press, 1938–1940.

3. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición, introducción y notas de Evaristo Correa Calderón, 3 vol., Espasa-Calpe, S.A., Madrid, 1971.

4. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición de Santos Alonso, Ediciones Cátedra, S.A., Madrid, 1980.

5. Baltasar Gracián, *El Criticón*, introducción Emilio Hidalgo-Serna, edición Elena Cantarino, Colección Austral, Editorial Espasa Calpe, S.A., Madrid, 1998.

6. Baltasar Gracián, *Obras completas*, estudio preliminar, edición, bibliografía y notas e índices de Arturo del Hoyo, Aguilar, Madrid, tercera edición, 1967.

SORIN MĂRCULESCU

București, 2021

CRITICONUL¹

PARTEA I

În primăvara copilăriei și-n vara tinereții

Autor GARCÍA DE MARLONES²

și se dedică viteazului cavaler

Don Pablo de Parada din Ordinul lui Cristos,

General de Artilerie și Guvernator al Tortosei

CU LICENȚĂ

LA ZARAGOZA, de Juan de NOGUÉS, și pe cheltuiala sa

Anul MDCLI

Dăm învoire să se tipărească. La Zaragoza, i8 aprilie 1651.

Doctor Sala, canonic al Catedralei Mari, Judecător și Regent
al Vicariatului General

1. *Criticonul*: în original, *El Criticón*, derivat de Gracián din *crítico* sau *criticar* cu ajutorul sufixului augmentativ *-ón*. Cuvântul, care astăzi, în accepția curentă, înseamnă „cârcotaș, căutător de nod în papură”, nu avea inițial o accepție neapărat peiorativă (vezi Sebastián Covarrubias, *Tesoro de la lengua castellana o española, según la impresión de 1611, con las adiciones de Benito Remigio Noydens, publicadas en la de 1674*, ed. de Martin de Riquer, Barcelona, 1943, s.v. „Crítico”, p. 372, a cărui definiție se referă doar la judecata sau la critica riguroasă, dar justă, a operelor literare), deși în 1651 se poate să o fi căpătat deja, căci Gracián spunea că „titlul provoacă de pe acum încruntări”); Oricum e aproape sigur vorba de o imitație după *Satyricon*-ul lui Petronius (titlul acesta fiind un genitiv plural al lui *satiricus* și putându-se echivala oarecum „prin cartea satirelor”) și după cel al lui John Barclay, *Satyricon*, 1603 (v. p. 48, n. 19).

2. Pseudonim derivat anagramatic imperfect din Gracián y Morales.

EL CRITICON,
PRIMERA PARTE.

EN

LA PRIMAVERA
DE LA NIÑEZ,

Y EN

EL ESTIO DE LA IVVENTVD.

Su Autor Lorenzo Gracian.

Y LO DEDICA

AL VALEROSO CAVALLERO D.

*Pablo de Parada, de la orden de Christo, General
de la Artilleria: y Governador de
Tortosa.*

CON LICENCIA.

En Madrid. Por Pablo de Val. Año 1658.

*Vendese en casa de la viuda de Francisco Lamberto
en la carrera de San Geronimo.*

CENZURĂ

DIN ÎNSĂRCINAREA EXCELENTISIMULUI DOMN CONTE DE LEMOS ȘI DE CASTRO³, VICEREGE, ȘI CĂPITAN GENERAL AL ACESTUI REGAT⁴. DE PĂRINTELE DON ANTONIO LIPERI⁵, PREOT DE CIN, DOCTOR ÎN TEOLOGIE ȘI ÎN AMBELE DREPTURI.

Am citit cu atenție, potrivit poruncii Excelenței Voastre, cartea intitulată *Criticonul* și prima ei parte, *În primăvara copilăriei și-n vara tinereții*⁶, alcătuită de către licențiatul García de Marlonés⁷, și n-am găsit în ea nimic opus privilegiilor Maiestății Sale, nici bunelor moravuri, nici doctrinei sănătoase și catolice a sfintei noastre credințe, ci, dimpotrivă, ceea ce stă scris într-însa, întru totul conform tuturor acestora. Conține numeroase și prea binefăcătoare documente morale, aduse la cunoștință cu ingeniozitate subtilă și subtilitate ingenioasă, și într-un limbaj solemn cult și dulce pișcător, și cu cât mai pișcător, cu atât mai dulce și mai folositor pentru buna cârmuire și reformă a moravurilor, autorul putând a se lăuda că *miscuit utile dulci*⁸, lucruri foarte anevoie de alăturat.

3. Francisco Fernández de Castro, al IX-lea conte de Lemos, căpitan general și vicerege al Aragonului între 1649 și 1652.

4. *al acestui regat*: Regatul Aragonului, al cărui vicerege a fost, între 1643 și 1652, don Francisco Fernández de Castro, al IX-lea conte de Lemos (1613–1662), în al cărui palat se întrunea o academie literară. Gracián îl elogiase și în *El Discreto* (*Discernătorul*), VII, numindu-l, printre altele, „discretísimo Proteo”.

5. *Antonio Liperi*: Originar din Sardinia, autor de scrieri religioase.

6. Sintagma apare literal în *Raguagli di Parnasso* de Traiano Boccalini 1556 – 1613), autorul satiric bine cunoscut și tradus și în Spania.

7. *García de Marlonés*: Pseudonimul sub care a apărut prima ediție a părții I, anagramă imperfectă după Gracián y Morales. Cea de-a doua ediție, publicată în 1658, anul morții lui Gracián, apare semnată cu pseudonimul *el padre Lorenzo Gracián*, fratele autorului.

8. *miscuit utile dulci*: „Amestecă utilul cu plăcutul”, Horațiu, *Arta poetică* (*Ad Pisones*), v. 343.

Sub o istorisire ingenioasă ori sub o ficțiune tragică și comică, introduce un tată nefericit, pe care numeroasele nenorociri proprii l-au acoperit înainte de vreme cu firele cărunte ale prudenței bătrânești și care, fără a ști că cel în chip norocos întâlnit ar fi însuși fiul său, își dă osteneala să-l educe cât mai laudabil cu putință, învățându-l nu numai să vorbească și să studieze în câmpul științelor liberale, ci și să admire frumoasa și armonioasa alcătuire a acestei lumi materiale și încă mai marea și mai frumoasa ei minune, care este omul, și admirabila putere și prevedere a Făcătorului său. După aceea, pentru a-l îndepărta de cărarea viciilor din biviul pitagoric⁹ al vârstei sale, i le critică și mușcă cu atâta sare¹⁰ și cu reflecții atât de sărate, deși năstrușnice, încât cea mai multă sare și cel mai mult haz, atât ale vorbirii cât și ale cugetării, se fac vădite în cea mai desfătătoare și utilă causticitate. Ne învață, în sfârșit, să fim persoane în primăvara copilăriei și să nu ne lăsăm încinși de flăcările senzuale în estivalele pojaruri ale tinereții. Și toate acestea într-un stil atât de cult și atât de limpede, cu un meșteșug atât de divers și cu o diversitate de lucruri atât de meșteșugită și de distractivă, încât se prea poate ca aceleia ce începe să citească această carte să-i vină greu a o lăsa din mână înainte de-a ajunge la sfârșitul ei. Aceasta îmi e părerea și o iscălesc cu mâna mea. La Zaragoza, 6 iunie 1651.

Don Antonio Liperi,
preot de cin, doctor în teologie
și în ambele drepturi

Imprimatur
Vidit CANALES¹¹, Reg.

9. *biviul*: În original, *bivio*, latinism creat de Gracián după *bivium*, bifurcare de drum, răspântie, concept reprezentat de Pitagora cu ajutorul literei Y. Gracián va dezvolta imaginea mai jos (I, critica 5).

10. Sarea este considerată metaforă a ingeniozității. A mușca se referă la causticitatea inherentă textelor satirice.

11. *Canales*: Juan Canales, din Huesca, autor de lucrări juridice diverse, locțiitor al justiției Aragonului și regent al Cancelariei.

LUI DON PABLO DE PARADA¹²
CAVALER AL LUI CRISTOS, GENERAL AL ARTILERIEI
ȘI GUVERNATOR AL TORTOSEI

Dacă pana mi-ar fi la fel de bine tăiată pe cât de tăioasă e spada domniei voastre, râvna patronării încă mi-ar mai putea fi iertată, dar întrucât nu poate năzui atât de sus, vă cere doar o nespuse de vitează ocrotire. Curajul s-a născut odată cu domnia voastră în patria domniei voastre, Lisabona, a crescut în Brazilia printre isprăvi aplaudabile și a tronat în Catalonia printre victorii vestite. Domnia voastră l-ați respins pe bravul mareșal de la Mothe¹³ în asalturile de la Tarragona asupra poziției de la San Francisco, pe care domnia voastră, cu regimentul și curajul vostru, ați apărat-o atât de vitejește. L-ați făcut apoi să se retragă pe invincibilul conte de Harcourt¹⁴, scoțându-l din tranșeele de lângă Lérida, atacând cu regimentul vostru de gardă fortul regal, pe care l-ați ocupat și apărat în pofida neîncrederii generale. Și aș putea cita numeroase alte fapte de arme, recomandate în primul rând de chibzuința militară a domniei voastre și săvârșite apoi de marele vostru curaj. Norocul, emul al vostru, v-a stat alături, pentru ca, în calitatea voastră de amiral al flotei¹⁵, să vă călăuzească până în

12. *Pablo de Parada*: Cavaler portughez, prieten al lui Gracián, care nutrea pentru el o vie admirație, considerându-l ca pe un „nou Cid”. Au luat parte amândoi la lupta pentru despresurarea Léricei, în 1646.

13. *bravul mareșal de la Mothe*: În original, „el Mariscal de la Mota”, Philippe, conte de la Mothe-Houdancourt, învins în bătălia de la Lérida, în două rânduri vicerege al Cataloniei independente între 1642 și 1644.

14. *Harcourt*: În original, „el conde de Hanchurt”, Henri de Lorraine, conte de Harcourt (1601–1666), poreclit invincibilul, vicerege al Cataloniei independente aflate sub protectorat francez.

15. *Flota*: Denumirea generică a flotei care asigura transportul aurului și argintului din America (sau din Indii, cum se spunea).

Spania cu atâta îmbelșugare și bogăție. Și aici a fost obârșia acelei sfade dintre marii miniștri, și anume dacă domnia voastră sunteți mai bun pentru armatele maritime sau pentru cele de uscat, eminent fiind în toate. Pentru ca afecțiunea prietenească să nu arunce nici o umbră de îndoială asupra acestor adevăruri (deși atât de notorii), aș vrea să vorbesc prin gura vreunui dușman, dar nu vă găsesc nici unul. Afară doar de unul singur, care, ca să-și facă neștiute obligațiile, a vrut să apară astfel, dar n-a putut. Căci el însuși zicea (strașnic lucru!) că ar fi vrut să spună ceva de rău despre acest bărbat și n-a găsit ce anume. Dar ceea ce eu însumi elogiez cel mai mult este că domnia voastră, ca un adversar atât de neîmpăcat al minciunii, v-ați câștigat cea mai înaltă prețuire a veacului nostru. Cerul să o sporească.

Vă sărută mâinile atotdevotatul domniei voastre,

García de Marlones

CITITORULUI

Această filozofie aulică, cursul vieții tale într-un discurs, ți-o înfățișez astăzi, cititorule judicios, nu răutăcios, și, măcar că titlul provoacă de pe acum încruntări, sper ca tot omul priceput să se facă a nu pricepe, neauzind ceva rău despre sine. M-am străduit să îmbin uscăciunea filozofiei cu divertismentul invenției, pișcătura satirei cu dulceața epicii, oricât ar osândi-o neînduplecatul Gracián ca jucărie a ticlurii în mai mult subtila decât utila sa *Artă a ingeniozității*¹⁶. Din fiecare dintre autorii de nobil geniu am urmărit să imit ceea ce mi-a plăcut întotdeauna: alegoriile lui Homer, ficțiunile lui Esop, miezul de doctrină al lui Seneca, discernământul lui Lucian, descrierile lui Apuleius, pildele morale ale lui Plutarh, intriga lui Heliodor, suspensiile lui Ariosto, criticile lui Boccacini¹⁷ și causticitățile lui Barclay¹⁸. De voi fi izbutit, măcar în

16. *Artă a ingeniozității*: Se referă la scrierea sa *Arte de ingenio: tratado de la agudeza (Arta ingeniozității, tratat despre ascuțime)* (1642), prima versiune a mai amplei *Agudeza y arte de ingenio (Ascuțimea și arta ingeniozității)*, 1648. Ediție românească: *Ascuțimea și arta ingeniozității*, traducere, prefață, note și comentarii, Humanitas, București, 1998.

17. *Traiano Boccacini* (1565–1613): În original, Boquelino, scriitor italian, autor al unei lucrări satirice despre literatura, moravurile și politica veacului, *I ragguagli di Parnasso (Noutăți din Parnas)*, 1612, la care se referă și Gracián, menționându-l adeseori, deși Boccacini era un adversar înverșunat al spaniolilor, vehement criticați de el în *Pietra di paragone politico* (1614).

18. *Barclay*: John Barclay (1582–1621), scriitor englez foarte apreciat de Gracián, cunoscut mai ales ca autor a două romane satirice scrise în latinește: *Euphormionis Satyricon* (1603?–1607), satiră împotriva iezuiților, sub forma unui roman

umbre, tu însuși trebuie s-o judeci. Încep cu frumoasa natură, trec la arta desăvârșită și sfârșesc cu folositoarea moralitate. Am împărțit opul în două părți¹⁹, tertip spre a urzi greul, lăsând mereu gustul stârnit, nu stâlcit; dacă această dintâi parte are să-ți placă, ți-o voi oferi și pe-a doua, încă de pe acuma desenată, colorată, nu însă și retușată, și cu atât mai critică cu cât mai chibzuite sunt cele două vârste despre care se filozofează într-însa.

picaresc în două părți, și *Argenis* (1621), roman politic și istoric, cu aluzii mai mult sau mai puțin precise la evenimente recente din viața politică a Europei, ca de pildă războaiele Ligii, și la figuri istorice cunoscute, ca Henric al IV-lea al Franței. Scoțian născut în Franța, la Pont-à-Mousson, a fost un mare adversar al dominației spaniole din Italia.

19. *două părți*: Conform planului inițial, extins apoi la cele trei părți pe care le cunoaștem. O schemă de împărțire a vieții omenești în patru anotimpuri apare încă în *El Discreto*, XXV. Cea mai veche discuție în acest sens la Pitagora, în Diogenes Laertios (VIII, I, 10). Tema reappare la Ovidiu, *Metamorfoze*, XV, 199–213. Vezi și Samuel C. Chew, *The Pilgrimage of Life*, Kennikat Press, Port Washington, New York/London, ed. I, 1962.

CRITICONUL

PARTEA I

ÎN PRIMĂVARA COPILĂRIEI
ȘI
ÎN VARA TINEREȚII

CRITICA¹ ÎNTÂI

NAUFRAGIATUL CRITILLO SE ÎNTÂLNEȘTE CU ANDRENIO,
CARE-I DĂ ÎN CHIP UIMITOR DESLUȘIRI DESPRE SINE

De mult se prosternaseră amândouă lumile la picioarele universalului monarh, catolicul Filip², de mult îi era coroană regală crugul cel mai mare pe care se rotește soarele printr-o emisferă și prin cealaltă, cerc strălucitor, în al cărui centru cristalin zace încrustată o mică insulă, sau mărgăritar al mării, sau smaragd al pământului: i-a dat nume augusta împărăteasă, ca la rândul ei, să împărătească peste insule, coroană a Oceanului. Slujește, așadar, insula Sfânta Elena (în escala de la o lume la cealaltă), ca popas Europei celei lesne de dus³, și totdeauna a fost han deschis, întreținut de divina clemență prevăzătoare, la mijloc de mări nețârmurite, pentru catolicele flote din Răsărit.⁴

1. *Critica*: În original, *crisi*, de la gr. *krisis*, critică, judecată; urmând o tendință generală în literatura secolului al XVII-lea, și anume aceea de a substitui diferite denumiri celei proprii de „capitol“ (vezi Jose Sánchez, „Nombres que reemplazan a *Capítulo* en libros antiguos“, *Hispanic Review*, 2, 1943, pp. 146–161), Gracián folosește aici un termen înrudit etimologic cu titlul romanului și cu numele unuia dintre cei doi protagoniști, Critillo.

2. *catolicul Filip*: E vorba de Filip al IV-lea (1605–1665), rege al Spaniei (1621–1665).

3. *Europei celei lesne de dus*: în original, „de la portătil Europa“. Gracián mizează aici (și încercăm s-o facem și noi), pe cele două sensuri posibile, cel referitor la călătoriile europenilor pe nave în America, și cel mitologic, referitor la Europa, fiica lui Agenor, rege al fenicienilor, și a Telephassei, răpită („dusă“) de Zeus, prefăcut în taur, și „dusă“ pe mare în insula Creta.

4. *catolicele flote din Răsărit*: E vorba de fapt de flotele portugheze, devenite spaniole în urma anexării Portugaliei (1580–1668).

Aici, luptând cu valurile, împotrивindu-se vuiturilor și mai cu seamă restriștilor ursitei sale, abia purtat de-o scândură, implora liman un naufragiat, monstru al naturii și-al sorții, lebădă prin timpuria căruntețe, dar și mai mult prin cânt, astfel strigând între fatalele hotare ale vieții și-ale morții:

VIAȚA — O, viață, nu trebuia să-ncepi⁵, dar de vreme ce-ai început, nu trebuia să sfârșești! Nu-i lucru mai râvnit și nici mai șubred ca tine, iar cel ce apucă să te piardă o dată, târziu te redobândește: de azi încolo te socotesc ca și pierdută. Mașteră s-a arătat natura cu omul, înapoiindu-i în ceasul morții câtă cunoaștere i-a răpit la născare; atunci, ca să nu-și dea seama de bunurile primite, iar acum, ca să simtă cum uneltesc relele împotriva lui. Vai, de mii de ori tiran al întregii suflări omenești acela ce, pentru prima dată, cu sfruntată cutezare, și-a-ncredințat viața, pe un lemn șubred, nestatornicei stihii! Se spune că pieptul i-a fost înveșmântat în oțel, dar eu unul zic că mai degrabă căptușit cu fiare⁶. Zădarnic a despărțit înalta grijă națiile cu munți și cu mări dacă îndrăzneala oamenilor a găsit punți peste care să-și pritocească răutatea. Tot ce-a născocit dibăcia omenească a fost amarnic de funest și de păgubitor sieși: praful de pușcă e o cumplită pustiire de vieți, unealtă a surpării lor celei mai depline, iar o corabie nu-i altceva decât un sicriu anticipat. Morții i se părea că pământul e o scenă prea strâmtă pentru tragediile ei și chibzui atunci cum să triumfe pe mări, pentru ca în toate stihiile să se moară. Oare ce treaptă-l mai desparte de pieire pe nefericitul care pășește pe scândura unei nave, eșafod meritat al îndrăznelii sale? Cu drept cuvânt veștejea Cato, chiar la el însuși, drept cea mai mare dintre cele trei nerozii⁷ ale vieții sale, imbarcarea pe o corabie. O, soartă, o, ceruri, o, ursită! Îmi vine să cred că însemn ceva de vreme ce mă prigonești

5. Adagiul clasic: „*Optimum non nasci*“.

6. *fiare*: În original, joc de cuvinte foarte des utilizat de Gracián, bazat pe omofonia *hierros* (pl. lui *hierro*, fier) și *yeros*, greșeli; în traducere, aici, contăm pe omonimia *fiare* (pl. de la *fiară* și *fier*).

7. *cele trei nerozii*: După Plutarh, Cato a spus că „în toată viața se căiește de trei lucruri: întâi că a încredințat soției un secret, al doilea că a plutit pe mare când era posibil să meargă pe uscat, iar al treilea că o zi a rămas fără testament“ (*Vieți paralele*, studiu introductiv, traducere și note de N.I. Barbu, Editura Științifică, București, 5 vol., 1960–1970, vol. II, *Cato*, IX, pp. 283–284).

astfel, iar când începi, nu contenești până ce nu istovești: fie-mi ajutor în prilejul de acum faptul că nu prețuiesc nimic, spre a putea concurge la veșnicie.

Astfel rănea văzduhurile cu suspinuri, pe când biciuia talazurile cu brațele, însoțind sânguința cu Minerva⁸. Păru a fi pe cale să înfrângă cumpăna, căci bărbaților de seamă și primejdiile le știi de MARI OAMENI frică sau le poartă respect: moartea uneori nu se-ncumetă să-i înfrunte, iar ursita se potrivește după firea lor: năpârcile l-au iertat pe Alcid⁹, tempestele pe Cezar¹⁰, oțelurile pe Alexandru și gloanțele pe Carol Quintul. Dar, vai, cum nefericirile se țin lanț, una o aduce pe cealaltă, iar sfârșitul uneia înseamnă de obicei zămislirea alteia și mai mari: când să se creadă ajuns la sânul sigur al mamei obștești, îl cuprinse iarăși spaima că, turbate, talazurile au să-l înșface iar ca să-l zdrobească de unul din acei colți de stâncă, rărunchi pietroși ai ursitei lui: Tantal al pământului ce-i fugea din mâini tocmai când socotea că-i mai sigur, căci un nefericit nu numai apă-n mare nu găsește, dar nici pământ pe pământ.

Șovăia plutind între o stihie și alta, echivoc între moarte și viață, căzut victimă ursitei sale, când un tânăr vânos, înger după chip și încă mult mai mult după faptă, își întinse brațele și-l culese cu ele, parâme ale unui tainic magnet, deși nu de fier, legându-i întreolaltă norocul cu viața. Sărind pe uscat, își puse pecetea buzelor pe pământ, dobândind siguranță, și-și aținti ochii spre cer, aducându-i prinos de mulțumiri. Se îndreptă apoi cu brațele deschise spre reziditorul vieții sale, vrând să-și plătească datoria cu îmbrățișări și vorbe. Dar cel care-l îndatorase prin fapte nu-i răspunse nici un cuvânt: își făcea doar vădită marea bucurie prin zâmbet, iar marea uimire prin minunarea de pe chip. Recunoscătorul naufragiat își repetă îmbrățișările și vorbele, întrebându-l de sănătate și de soartă, dar la nimic nu dădea răspuns uimitul insular. Îi vorbi și-n alte limbi dintre cele câteva cunoscute lui, zadarnic însă, deoarece, atotneștiutor, el revenea la aceleași gesturi nemaipomenite, neconținând să-l privească plin de mirare și admirare, trecând din culmea uluirii în

8. *Însoțind sânguința cu Minerva*: Adică însoțind străduința cu inteligența, Minerva fiind zeița înțelepciunii.

9. *Alcid*: Alkeides, supranume patronimic al lui Hercule, provenind de la Alkaios, unul din fiii lui Perseu.

10. *Vezi Plutarh, Vieți paralele, Caesar, 38, ed. cit., vol. III, p. 491.*